

HUIS MET HISTORIE

Van D-Day gedenkteken tot verzetsmonument

door Jan E. Lamme

Al eerder publiceerden we in dit blad een artikel over een monument in de rubriek HUIS MET HISTORIE. Daarmee geeft de redactie aan, dat het begrip 'huis' ruim wordt opgevat. Ook kerken, scholen en gedenkteken vallen hieronder.

Aanleiding voor het hier volgende artikel is een min of meer door toeval opgedoken serie foto's van een bijna vergeten gedenkteken, dat kort na de oorlog enige jaren de Kerkbrink sierde. Een voorlopig gedenkteken, dat vooruit liep op het verzetsmonument dat ieder jaar op 4 mei weer zo nadrukkelijk in de aandacht komt. De totstandkoming van dat monument had heel wat voeten in de aarde, zo blijkt uit de dossiers.

De auteur is sociaal-geograaf. Hij is tevens bestuurslid van "Albertus Perk" en eindredacteur van dit blad.

De slag om Normandië

Of Bondskanselier Helmut Kohl nu wel of niet komt, de herdenking van D-Day zal op 6 juni a.s. op grootscheepse wijze plaats vinden. Plaatselijke autoriteiten in het kustgebied van Normandië, waar 50 jaar geleden de landing van de geallieerde armada plaats vond, vrezen zelfs voor een totale ontwrichting van het maatschappelijk leven in de kuststreek bij Caen en Bayeux. Wellicht voor het laatst vindt de herdenking op deze schaal plaats in de aanwezigheid van nog in leven zijnde militairen die destijds de invasie meemaakten. Als 'bedevaartsoord' zullen de Beaches Utah, Omaha, Gold, Juno en Sword naar het zich laat aanzien nog lang in trek blijven als plaatsen waar de dramatische bevrijding van West-Europa begon.

Het offer van zovele jonge levens in de slag om Normandië sprak zeer velen aan. Alleen daar sneuvelden al 1 miljoen mannen, waarvan 400.000 aan geallieerde zijde.

Het lag daarom voor de hand om in de bevrijde gebieden monumenten op te richten ter ere van diegenen die hun leven voor onze vrijheid

Gold Beach bij Arromanches in Normandië, waar op 6 juni 1944 vooral Britse troepen aan land gingen. Enkele pontons in zee herinneren aan de grote kunstmatige haven die kort na de invasie op deze plaats werd aangelegd (foto: JEL).

gaven. In de eerste plaats voor de vele Engelse, Canadese en Amerikaanse militairen. Maar daarnaast ook voor de verzetshelden in eigen land, de slachtoffers van de massale vervolging van politieke tegenstanders van het nazi-regiem en de zeer grote groep joden en zigeuners. Er ontstond een hausse aan initiatieven kort na de oorlog en overal in het land om tot herdenkingsmonumenten te komen.¹ Maar de motieven waren nogal verschillend. Het is daarom te begrijpen dat de regering al in oktober 1945 een Koninklijk Besluit uitvaardigde, waarin voor de oprichting van een monument toestemming no-

dig was van de Minister van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen.

Het D-Day monument in Hilversum In Hilversum was inmiddels het eerste monument opgericht. Nog geen maand na de bevrijding kon het op de eerste verjaardag van D-Day worden onthuld. Het initiatief werd genomen door de plaatselijke afdeling van de Binnenlandse Strijdkrachten, de B.S., in samenwerking met het voormalig verzet en in overleg met de geallieerden in Hilversum, vooral Engelsen en Canadezen.

Het gedenkteken moest de gevallen van het binnenlandse verzet eren maar was tevens een hommage aan de bevrijders, die toen nog volop in Hilversum aanwezig waren. Ook de in het Engels gestelde tekst op de steen en het tijdstip van de onthulling getuigt daarvan:

This memorial is dedicated to the fallen comrades of the N.F.I. and those of the allied forces who made the supreme sacrifice in the cause of freedom. Erected on the anniversary of D. Day 6-6-1945. [Dit gedenkteken is opgedragen aan de gevallen kameraden van de Netherlands Forces Interior, (de Nederlandse Binnenlandse Strijd-

Herdenking D-Day

Morgen, Woensdag 6 Juni, is het een jaar geleden dat de Geallieerde troepen voet aan wal zetten aan de kust van Normandië. Sindsdien is na ontzettend harden strijd Duitsland verslagen en onze vrijheid bevochten. Zwaar zijn de offers, die voor de overwinning zijn betaald. De eerste verjaardag „D-day” mag niet onopgemerkt voorbijgaan.

6 Juni 1945 is geen feestdag, maar wel een dag, waarop dankbaar wordt herdacht, wat een jaar geleden plaats vond.

Voor de herdenking van D-day door de B. S. te Hilversum, heb ik in overleg met de Geallieerde autoriteiten het volgende bepaald:

1. Om 8 uur worden op den Kerkbrink de Nederlandsche, Canadeesche, Engelsche en Amerikaansche vlaggen geheschen.
2. Om 15 uur wordt na het geloei van de sirenes twee minuten volkomen stilte in acht genomen, ter herdenking van onze eigen dooden en van onze Geallieerden.
3. Op dit stilte-signaal gaan de vlaggen op den Kerkbrink half-stok.
4. Daarna zal, eveneens op den Kerkbrink, worden onthuld een voorloopig monument voor allen, die in den strijd voor de vrijheid gevallen zijn.
5. Na de twee minuten stilte kunnen in een nader te bepalen volgorde door organisaties enz. kransen worden neergelegd bij het voorloopig monument, etrwijl daarna om ongeveer 15.30 aan alle particulieren, die dit wenschen, de gelegenheid wordt geboden hun krans of losse bloemen aan den voet van het monument neer te leggen.
6. Om 16.00 uur gaan de vlaggen weer in top.

Vereenigen en organisaties, die aan de kranslegging wenschen deel te nemen, melden zich des morgens tusschen 10 en 12 uur aan het bureau van den Plaatselijken Commandant, Kerkbrink 17.

Familieleden van gevallen ondergrondse werkers kunnen aan het bureau Kerkbrink 17 een doorlaatbewijs halen, dat recht geeft op een gereserveerde plaats bij de plechtigheid.

Tenslotte een eigenlijk volkomen overbodige opwekking aan heel de Hilversumsche burgerij:

Steekt U om 8 uur de vlaggen uit (zoo mogelijk ook de Geallieerden), strijkt ze om 15 uur halfstok en hijscht ze om 16 uur weer in top! En dringend verzoek ik U allen, om na het geloei van de sirenes zoowel op straat als in Uw woning, 2 minuten eerbiedige stilte in acht te nemen.

Bij voorbaat dank ik U allen voor Uw medewerking.

De Plaatselijke Commandant,
Dr. G. J. DIEPERINK.

Oproep in "Gooische Klanken", de krant van de gezamenlijke "ondergrondse" pers te Hilversum, van dinsdag 5 juni 1945.

krachten, kortweg N.B.S. of B.S. genoemd) en diegenen van de geallieerde strijdkrachten die het hoogste offer brachten voor de zaak van de vrijheid. Opgericht op de jaardag van D-Day 6 juni 1945.]

Het gedenkteken zelf was eenvoudig uitgevoerd in Belgische hardsteen.² Een en ander in korte tijd vervaardigd door de gebr. Kreuning, steenhouwers aan de Koninginneweg. Omdat er geen natuursteen meer in voorraad was, moet men gekozen hebben voor herbruik van materiaal.

Een voorlopig monument

Vanaf het begin is het duidelijk geweest dat het hier om een voorlopig monument ging. Een eerbetoon ook aan de strijders waarvan de eersten al weer spoedig zouden vertrekken. Vele Engelsen verdwenen al in de zomer van 1945, de laatste Canadezen repatrieerden nog voor het eind van dat jaar. Er was dus haast geboden en de eerste herdenking van D-Day bood een mooie gelegenheid.

Op 5 juni 1945 stond het scenario voor de herdenking in "Gooische Klanken", de krant van de gezamenlijke "ondergrondse" pers in Hilversum. Het was opgesteld door de plaatselijke Commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten Dr Dieperink, na overleg met de geallieerde autoriteiten. Gezien de opkomst van de Hilversummers heeft het bericht zijn uitwerking niet gemist.³

De onthulling

In de krant van 7 juni 1945 stond een uitvoerig verslag van de herdenking van D-Day in Hilversum, gewijd aan allen die in de strijd voor *Vrijheid, Waarheid en Recht* het offer van hun leven brachten. Volgens draaiboek werden 's morgens om 8.00 uur op de Kerkbrink de Amerikaanse, Canadese, Engelse en Nederlandse vlag gehesen. *In de loop van de ochtend veranderde heel Hilversum in een vlaggenzee.*

Enkele foto's uit het bedrijfsarchief van Steenhouwerij Kreuning tonen dat in de ochtend van die dag het gedenkteken werd geplaatst door G.

Fotograaf De Groot van de Havenstraat maakte deze foto van de gebroeders P. en G. Kreuning links en rechts en daartussen hun drie zoons, die het gedenkteken in de ochtend van 6 juni 1945 plaatsten. Uit beschadigingen en vlekken is op te maken dat het monument uit eerder gebruikt materiaal bestond. Dat kon niet anders, want pas in 1948 kwam de aanvoer van nieuw gedolven natuursteen weer op gang (foto: bedrijfsarchief Steenhouwerij Kreuning).

Vanaf de 's-Gravelandseweg kwam kort voor drie uur op 6 juni 1945 een afdeling van de "Red Devil" divisie aange-marcheerd voor de plechtigheid op de Kerkbrink.

De onthulling van het monument (geheel rechts) vond plaats door een Nederlandse vlag weg te nemen. Tegelijk gingen – onder het geloei van sirenes – de vlaggen van Engeland, Nederland, de Verenigde Staten en Canada halfstok.

en P. Kreuning en drie van hun zoons. In het besef van het historisch moment hebben ze kennelijk zelf gezorgd voor de aanwezigheid van fotograaf de Groot uit de Havenstraat. De zware klus – er waren geen machines zo kort na de oorlog – kwam niet in de krant, maar wel wat er op volgde.

Al een half uur voor de plechtigheid was de Kerkbrink één menschenzee. Spoedig arriveerde een afdeling van de beroemde "Red Devil" divisie en een sectie B.S. welke ieder aan een zijde van den Kerkbrink den wacht betrokken. (...) Om 15 uur vond de onthulling plaats van een voorlopig monument, ter gedachtenis van de geallieerde soldaten en aan hen die vielen op het ondergrondsche front.

Op dat tijdstip loeiden de sirenes, gingen de vlaggen halfstok en werd het monument onthuld door het weghalen van de Nederlandse vlag. Twee minuten stilte volgden, waarna enige toespraken werden gehouden.

Kolonel Bishopp, officier van de generale staf, sprak namens de geallieerden. Hij schetste de voorbije periode en herdacht degenen die het leven lieten.

Ook op het dak van het kledingmagazijn P. v/d Brul op de plaats van het huidige "gat" werd gedurende de plechtigheid halfstok gevlagd.

Links onder: oud en jong maakten van de gelegenheid gebruik om bloemen te leggen bij het monument. Rechts onder: het monument na de plechtige onthulling. Een bloemenzee als stille hulde aan de gesneuvelden. De tekst in het Engels eerde zowel de gevallen verzetsstrijders als die van de geallieerde legermacht. De 'afgebroken' zuil symboliseert het abrupt beëindigde leven.

Dr Dieperink, de plaatselijke commandant B.S. memoreerde de gevallen in het ondergrondse verzet, maar ook de Russen en de kameraden van overzee die *in één jaar Hitler-Duitschland in elkaar mokerden*. Dieperink bedankte de geallieerden vervolgens in het Engels en besloot zijn toespraak in het Nederlands: *Wij leven in een grooten tijd. Laten wij ons nu voornemen te bouwen aan een nieuw nationaal huis, waarin waarheid, recht en naastenliefde richtsnoer zullen zijn voor al onze handelingen. Alles voor waarheid en recht en tenslotte liever dood dan slaaf.*

Vervolgens werden kransen gelegd namens de B.S., de verenigde illegale organisaties en de voormalige ondergrondse pers, het comité 'Onze Marine' en 'Volksherstel'. Als laatste trokken ook de toeschouwers langs het monument en legden bloemen neer.

Naar een definitief verzetsmonument

In feite was op het moment van onthulling van het D-Day gedenkteken de discussie over een definitief monument al gestart. Op 3 juni 1945 bereikte de juist benoemde waarnemend burgemeester van Hilversum, de heer Bakker, het verzoek van de heer H. Loeber, om te komen tot een gedenkteken voor de oorlogsslachtoffers in Hilversum.⁴ Als plaats had hij de Jac. Pennweg in gedachten en wel de plek waar de woonhuizen van de familie Ras en Groote stonden tot het tragische bombardement in december 1944.⁵

Dudok, als gemeente-architect om advies gevraagd, vond die plek maar niks. Hij beaamde dat de plek mooi hoog is, maar dat was ook de aanleiding tot de stichting van een heel lelijke watertoren op deze plaats. Op grond daarvan achtte hij de plek niet meer geschikt voor het monument. Het plantsoen op het kruispunt Jac. Pennweg, Trompenbergerweg en Ceintuurbaan kwam hem al beter voor. En als het aan hem lag koos hij voor een granieten of zandstenen muur met daarvoor een treurende vrouwenfiguur.

De waarnemend burgemeester was er weliswaar van overtuigd dat aan hier gevallen slachtoffers een blijvend aandenken moest worden gewijd. Na overleg met, en gevoed door richtlijnen van het door het Rijk ingestelde 'Nationaal Instituut' pleitte hij allereerst voor een nationaal monument, bijvoorbeeld op de Veluwe.

In juli 1945 werd in Hilversum vanuit het voormalig verzet het Comité 'Monumentenzorg' opgericht, o.l.v. Ir. Stroes. In een reactie daarop adviseerde Dudok aan wvd. burgemeester Bakker vooral niet te hard van stapel te lopen: *Over tien, twintig, dertig jaar – monumenten zijn van langer adem dan een mensenleven – is het van geen betekenis of een gedenkteeken destijds enkele maanden vroeger of later tot stand kwam: het wordt beoordeeld naar zijn artistieke, zijn suggestieve waarde. (...) Een monument legt voor altijd getuigenis af van het culturele peil ten tijde van zijn ontstaan.*

Enkele dagen later kwam stadsarchitect Dudok met een advies voor de plaats van het monument. Na overleg met het Comité meldde Du-

Voor de plaats van het definitieve verzetsmonument had het voorbereidingscomité vanaf het begin het oog op het Rosarium aan de Boomborglaan. Om het beeld goed tot zijn recht te laten komen, diende het verlaagde middendeel van dit plantsoen te worden opgehoogd (foto: Goois Museum).

dok aan Bakker, dat men toe wilde naar een centraal gelegen plaats waar gewijde aandacht mogelijk was. Hij achtte het daarom begrijpelijk dat men daarbij aan het Rosarium heeft gedacht. Maar, zo wierp hij tegen: *Dat is een stil en wel verzorgd plantsoentje in het hart van de gemeente, maar langs alle zijden blikken enigszins deftige, maar wat saaie huizen uit het einde der vorige eeuw op ons neer en ik ben ervan overtuigd dat een beeldhouwer zich hier wat bekneld zal gevoelen.* Dudok zag meer mogelijkheden voor een plaats op de Schuttersheide bij de 's-Gravelandseweg.

De keuze van de kunstenaar

Ruim een jaar lang lijkt er weinig te zijn gebeurd. In juni 1946 werd een prijsvraag uitgeschreven door de Nederlandse Kring van Beeldhouwers voor een Nationaal Monument te Renesse. In het najaar vond een presentatie plaats van de ingezonden ontwerpen. Voor Dudok was dat een goede gelegenheid om – samen met het comité – een goede beeldhouwer te kiezen voor het plaatselijk monument. Het ligt voor de hand om te veronderstellen, dat op deze manier het contact is gelegd met Prof. Esser, die het uiteindelijke beeld in het Rosarium vervaardigde.⁶

Inmiddels was wvd. burgemeester Bakker vervangen door Mr. J.A.G.M. Hellenberg Hubar. Als voorzitter van het Comité voor het monument bleef de heer Bakker overigens bij de zaak betrokken.

In het voorjaar van 1947 werd geprobeerd via descholen geld in te zamelen voor het monument. Dat werd een flop. Alleen de Ambachtsschool was bereid een maandcollecte te houden. De andere scholen zagen af van deelname, omdat al geld voor veel andere doelen werd ingezameld.

In december 1947 kwam het ontwerp voor het monument op tafel, gemaakt door prof. V.P.S. Esser. Het comité stuurde een foto van het ontwerp door aan het college van B&W. Burgemeester Hubar toonde zich in een brief aan de heer Bakker van het comité bezorgd over de vormgeving: *Het mannelijk naakt-figuur zal bij plaatsing op een openbaar punt een zekere aanstoot geven. Men denke ook aan de indruk die het op de opgroeiende jeugd zal maken. Mogelijk dat de gevallen zo niet worden geëerd in een geest die algemeen wordt gedeeld.*

De financiële zorg voor het monument werd in januari 1948 weggenomen door een ruim aanbod van de Incassobank te Hilversum in een overleg met burgemeester Hubar en gemeente-architect Dudok.

Het Rosarium

Het comité tot stichting van het oorlogsmonument meldde in juli 1948 aan het college van B&W, dat de provinciale commissie belast met toezicht op monumenten accoord ging met de vervanging van een kruis door het beeld van Esser in het Rosarium. Na de onthulling zou het beeld worden overgedragen aan de gemeente.

De neerlandicus Dr Garnt Stuiveling maakte op verzoek van het comité enkele voorstellen voor een tekst in dichtvorm die op het monument zou komen te staan. In een brief van 2 augustus 1948 presenteerde hij twee teksten die (zo liet hij weten) *aan alle eisen voldoen*, terwijl hij aan de vierregelige de voorkeur gaf.

GEDENK WIER HART ALLES GEOFFERD HEEFT.
HUN BLOED IS 'T ZAAD WAARUIT DE VRIJHEID LEEFT

of

Een foto uit de privé-verzameling van prof. Esser, gemaakt in zijn atelier in de Rijksacademie te Amsterdam. Het klei-model nadert hier zijn voltooiing.

GEDENK WIER HARTEN IN GEWELD EN NOOD
'T ONRECHT WEERSTONDEN TOT HUN 'T BLOED
ONTVLOOD
O OFFERS, DIE ALS ZAAD ZIJN IN DE VOREN:
'S LANDS VRIJHEID LEEFT, HERBOREN UIT UW
DOOD

De laatste tekst werd gekozen.

Een servituut

Eveneens in augustus 1948 meldde Publieke Werken aan het Comité dat opvulling van het verdiepte deel van het Rosarium waar het monument moest komen te staan f 750 ging kosten. Tevens maakte men melding dat er een servituut (een bepaling van erfdiensbaarheid) op het plantsoen rustte, dat beplanting hoger dan 1.25 meter niet toestond.

Uit de schenkingsakten was gebleken, dat dat ook voor een op te richten monument gold. En het hoofd Algemene Zaken adviseerde het college van B&W dan ook onderhandelingen aan te gaan met de eigenaars van de in de schenkingsakte vermelde percelen, ten behoeve waarvan de bepaling was ingesteld.

In september 1948 verstuurde het college van B&W aan 25 eigenaars/bewoners van de omliggende percelen het verzoek om de oprichting van een vier meter hoog verzetsmonument toe te staan. Dat bleek nog een hele toestand.

De heer Verzijl uit Amsterdam lag lang dwars vanwege esthetische bezwaren tegen het ontwerp. Een andere eigenaar probeerde door zijn toestemming te onthouden een conflict met de belastingdienst in zijn voordeel te beslechten. Na interventie van burgemeester Hubar ging hij uiteindelijk morrend door de bocht. Gecomplieerd lag ook het servituut op het pand van een vertrokken Rijksduitser. Het Nederlands Beheersinstituut trad in zijn rechten en gaf de toestemming.

De laatste hindernissen

Op 3 mei 1949 kon de gemeenteraad de toestemming tot plaatsing geven. Al eerder hadden B&W van de raad toestemming gekregen om de f 750 nodig voor het grondwerk uit de algemene middelen te betalen.

Het raadsverslag van 3 mei 1949 geeft aan, dat een aantal woordvoerders zich zorgen maakte over de vormgeving van het monument.

Zowel de woordvoerder van de Prot. Christelijke Partij als van de Katholieke Volkspartij en die van de VVD hadden bedenkingen tegen de vormgeving. Dat Stuiveling namens de PvdA die mening niet deelde, lag voor de hand. Zijn gedicht zou het monument sieren. Hij kreeg steun van de CPN-er Flaming. De burgemeester als voorzitter maakte overigens duidelijk, dat de vormgeving de verantwoordelijkheid van het comité was en daarmee was voor de raad de kous af.

Het comité besloot het monument te onthullen op 3 juni 1949 en bracht alles daarvoor in gereedheid. Er was echter een klein foutje gemaakt. Door het overleg met de provinciale commissie over de plaats van het monument was men uit het oog verloren, dat er in oktober 1945 een Koninklijk Besluit was uitgevaardigd, dat be-

Het verzetsmonument van Esser

Prof. Vincent Pieter Semeijn Esser (Baarn, 1914), woonde en werkte in Baarn, Bilthoven, Laren, Utrecht en Amsterdam. Hij woont momenteel afwisselend in Amsterdam en Frankrijk. Hij was vanaf 1935 leerling van prof. J. Bronner van de Rijksacademie te Amsterdam en de Academie van Zagreb. Later nam hij de taak van Bronner over en werd hoogleraar aan de Rijksacademie te Amsterdam tot 1978. Beeldhouwer, in figuratieve stijl, van monumenten, beelden en portretten. Tevens ontwerper van penningen (medailleur). Hij kreeg bekendheid door het Troelstramonument in Den Haag en door enkele verzetsmonumenten, waaronder die in Hilversum. In 1957 kreeg hij de kunstenaarsverzetprijs.

Van een koele zakelijke benadering met sterke vormen evolueerde het werk van Esser naar een vormgeving waarin hij het diepste wezen van het individu tot uitdrukking probeerde te brengen. Bij het verzetsmonument van de geknielde man gaat het niet zozeer om de zuiverheid van de vorm, maar dat wat hij weergeeft. Men kan het een expressionistisch werk noemen. De hand voor het gezicht van de man drukt het verdriet uit voor de gevallen. Met de andere hand weert hij het onheil af. Zijn grote krachtige lichaam lijkt op te staan en daarmee wordt de wederopstanding van het geknechte volk gesymboliseerd.

Esser maakte twee verzetsmonumenten. Het andere staat in Ede. Hij vindt het beeld in het Rosarium het beste van de twee. Ook al beschouwt hij het als een jeugdwerk – hij was toen 35 jaar – en al vindt hij nu de uitstraling wat ouderwets, toch heeft hij nog steeds vrede met wat hij noemt 'een nobel beeld en zeker niet het slechtste dat toen gemaakt is'. Gevraagd naar de weerstand die de naakte man destijds opriep zegt hij, dat hij er niet op uit is geweest iemand te kwetsen.⁷

paalde dat het ontwerp voor een monument ook de goedkeuring van de Minister van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen nodig had. Die goedkeuring was niet gevraagd. De Provinciale Commissie voor Oorlogs- of Vredestekens wees het college op deze nalatigheid maar suggereerde in een brief van 30 mei 1949 alsnog het ontwerp in te sturen, maar de onthulling te laten doorgaan.

Daar kwam een brandbrief van het Ministerie overheen. De boodschap: geen onthulling zonder toestemming. Telefonisch overleg van de burgemeester met het Ministerie leidde ertoe dat de onthulling toch kon doorgaan. De ministeriële toestemming voor het monument kwam achteraf.

3 juni 1949

Op vrijdag 3 juni 1949 werd het monument door de heer B.H. Bakker als voorzitter van het comité overgedragen aan de gemeente Hilversum. Burgemeester Hellenberg Hubar onthulde het beeld en hield een toespraak die hij eindigde met de woorden: *Spiegel u aan de moed en bereidheid van hen die vielen. Weest ook bereid dit hoogste offer voor de vrijheid te brengen, zo dit, wat wij nimmer hopen, nog eens nodig mocht zijn.* Met het ontsteken van de flambouwen, het instellen van een erewacht, kranslegging en het spelen van het Wilhelmus werd op de plaats begonnen met een traditie, die sindsdien op elke 4e mei is herhaald.

Het Smartenbeeld

De zorg dat niet ieder de voorstelling van de naakte man zou accepteren werd bevestigd. Vooral de heer Verlinden te Laren maakte zich tot tolk van velen die het beeld als een aantasting van de eerbaarheid beschouwden en een ondermijning van het zedelijk besef van de jeugd. In zijn actie kwam hij met het voorstel om van het beeld *het middelpunt te doen bedekken met een sierlijk blad – zoals Adam dit deed toen hij voor God verscheen!* Toen deze hartekreet niet tot het gewenste resultaat leidde schreef hij burgemeester Hubar persoonlijk: *Ben ik goed ingelicht, bent U R.K. en twijfel niet of U zal trachten deze zaak tot een behoorlijke oplossing te willen brengen.* De burgemeester liet de brief met een tiental protestbrieven een poosje liggen alvorens

Het verzetsmonument in het Rosarium werd gemaakt door de beeldend kunstenaar Esser. Garnt Stuiveling maakte het onderschrift. Het beeld was vooral in het begin veelbesproken vanwege de voorstelling van een naakte man. De kunstenaar probeerde in zijn voorstelling zowel het verdriet om het verleden als het vertrouwen in een nieuwe toekomst weer te geven (foto: Streekarchief).

Een discutabel beeld

Het gemeentebestuur heeft zich gerealiseerd dat Essers beeld van de naakte man weerstanden zou kunnen oproepen. Dat blijkt uit officiële stukken. Daarover gaat ook het volgende verhaal.

Mevrouw H. Straalman-Kremer, een vooraanstaand raadslid en ook jarenlang wethouder voor de PvdA, maakte zich zorgen over het ontwerp. Zij nam, waarschijnlijk samen met een kleine commissie uit de gemeenteraad, poolshoogte bij de kunstenaar die met het kleimodel bezig was. Ze schrok van de uitbeelding van het geprononceerde mannelijke lid en liet dat de kunstenaar merken. Die raakte daar niet door van de wijs. Hij nam abrupt een stuk klei weg van de voorgestelde penis en vroeg mevrouw Straalman of het zo beter was. Die moet dat verbouwereerd hebben bevestigd.⁸

Ondanks de onthulling van het definitieve verzetsmonument moet het D-Day gedenkteken nog een poosje zijn blijven staan. Deze foto dateert w.s. uit voorjaar 1950. Ook toen werden kennelijk nog kransen gelegd bij dit monument. Kort hierna is het monumentje spoorloos (?) verdwenen (foto: Streekarchief).

in zijn antwoord afstand te nemen van de opvattingen van Verlinden en zijn achterban.

Er zijn aanwijzingen dat er zeker in de eerste jaren na de totstandkoming mensen zijn geweest die vanwege het ontwerp van het monument de herdenking van 4 mei niet meemaakten. In die zin getuigde de al eerder verwoorde zorg van burgemeester Hubar van realiteitsbesef.

Het verdwenen D-Day gedenkteken

Met deze onthulling was de bedoeling om het tijdelijk monument op de Kerkbrink te vervangen door een definitief verzetsmonument gerealiseerd. Het is daarom opvallend dat het D-Day gedenkteken aan de Kerkbrink nog enige tijd, waarschijnlijk zelfs enkele jaren, bleef staan. De laatste keer dat er in de stukken melding van wordt gemaakt is in een brief van eind maart 1949 van Publieke Werken waarin sprake is van een *min of meer verwaarloosd monument voor de gevallen*. Pogingen om in samenwerking met de firma Van der Brul het plantsoen te ontdoen van een storende meterkast en het meer al-

lure te geven mislukten na een lange overlegperiode.

Het vermoeden bestaat dat het gedenkteken in 1950 of 1951 is verwijderd. Het is wellicht bij de gemeente terecht gekomen, maar tot op heden is het niet achterhaald. Maar misschien verandert dat na deze publicatie? En komt er alsnog enig eerherstel voor een bescheiden gedenkteken dat zijn waarde meer ontleende aan zijn emotionele en historische betekenis dan aan zijn artistieke kwaliteit.

Bronnen en noten

- 1 Behalve het verzetsmonument in het Rosarium zijn er in Hilversum alleen al enkele tientallen kleine plaquettes, gevelstenen en monumentjes opgericht, die gewijd zijn aan oorlog en bevrijding. Een twintigtal is opgenomen in een folder "Verborgene Monumenten", die in 1990 werd uitgegeven door de Werkgroep Herdenking mei '40-'45. Secretariaat: Jacob van Campenlaan 1, 1222 KB Hilversum.
- 2 De betrokken firmanten die het gedenkteken voor D-day samenstelden en plaatsten zijn niet meer in leven. Informatie op basis van de gevonden foto's werd ons gegeven door de huidige directeur van de Steenhouwerij Kreuning, de heer G. van der Schaft.

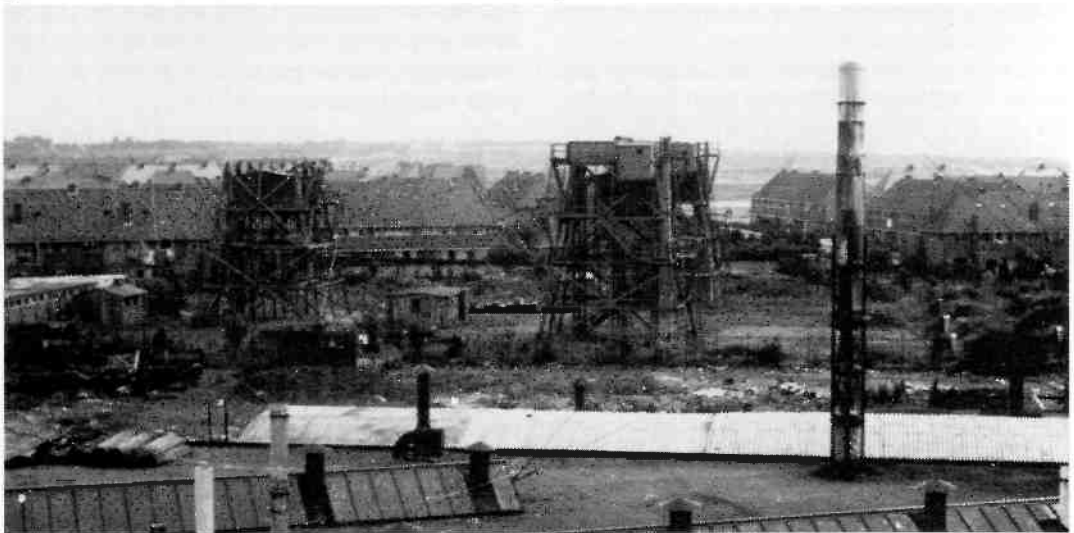
- 3 De foto's van de onthulling van het D-day monument op 6 juni 1945 kwamen door toeval in onze handen. Ze waren tot dusver onbekend. Na deze publikatie zullen ze worden ondergebracht in het Streekarchief.
- 4 Deze brief en een groot deel van de in dit artikel opgenomen gegevens zijn ontleend aan het Secretariaarchief 1940-1959 – 1.853.1 II, Oorlogsgedenkteken I, ondergebracht bij het Streekarchief te Hilversum.
- 5 Zie *Eigen Perk* 1993/2: Bombardementen op de Trompenberg, p. 51-65.
- 6 Esser had zeker iets van doen met die prijsvraag. Aanvankelijk wilde hij meedoen met de competitie, maar hij vond zichzelf nog te onervaren en trok zich terug. Hij maakte later wel deel uit van de commissie die het werk beoordeelde en was zeer onder de indruk van het winnend ontwerp van Meike Rueter; een poëtische voorstelling van een hurkende vrouw. Overigens werd een beeld van Havermans uiteindelijk gekozen om in Renesse te worden uitgevoerd. Esser acht het mogelijk dat hij via de commissie uit de Kring van Beeldhouwers contact kreeg met Hilversum, maar kan zich de situatie niet goed herinneren. Wel noemt hij de naam van de contactfiguur uit de Hilversumse commissie voor het verzetsmonument, de heer Bax, destijds leraar geschiedenis aan het Chr. Lyceum. Ook had hij een goed contact met Garmt Stuiveling, een jonge vriend van zijn vader.
- 7 Het beeld van Esser is uitgevoerd in brons en werd gegoten bij de Zandgieterij Binder In Haarlem. De groenige kleur van het beeld wordt patine of patina genoemd, een edelroest dat vooral op brons ontstaat als dit aan vochtige lucht wordt blootgesteld. De patine laag beschermt het monument en maakt het in feite onvergankelijk.
- 8 Informatie: G. Verheul, Nederhorst den Berg. Prof. Esser, om bevestiging gevraagd, kan zich deze situatie niet meer herinneren. Maar dat geldt – nu hij 80 jaar is – voor meer dingen die toch gebeurd zijn. Hij acht de voorgestelde gang van zaken heel wel mogelijk. Naar zijn idee ging het om een futiliteit. De expressie van het beeld was voor hem vele malen belangrijker.

IN VERVOLG OP Reacties en aanvullingen op eerdere artikelen

BOMBARDEMENTEN OP DE WIJK TROMPENBERG

De bombardementen op Trompenberg in december 1944 en maart 1945 (zie *EP* 1993/2) echoën nog lang na. De Duitse Flaktorens, waarop het luchtafweergeschut stond opgesteld, werden na het eerste bombardement opgeblazen. De Duitsers dachten dat ze als oriën-

tatiepunten hadden gediend. In *EP* 1993/4 plaatsten we een tekening van zo'n toren. Kortgeleden kregen we enkele foto's in handen van dergelijke torens die bij de NSF stonden en kort na de oorlog werden gesloopt. Die foto's passen goed in dit nummer dat grotendeels aan oorlog en bevrijding is gewijd. Ze zijn inmiddels ondergebracht in het Streekarchief Hilversum.

De twee Flaktorens met luchtafweergeschut op het NSF-terrein aan de kant van de Meteorenstrat en het begin van de Orionlaan.